

Особливості навчально-виховного процесу в початкових класах у 2012/2013 н.р.

Початкова школа

У початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від типу, підпорядкування і форми власності **2012/13** навчальний рік розпочинається 1 вересня Днем знань і закінчується, включно з проведенням навчальних екскурсій та річного оцінювання, 30 травня.

Перший урок у початкових класах проводиться **за обраною** загальноосвітнім навчальним закладом/методичним об'єднанням на власний розсуд **темою** з урахуванням можливостей навчального закладу, вікових та індивідуальних особливостей учнів кожного класу.

Перший семестр **2012/13** начального року триває з 1 вересня по 28 грудня включно. Навчальні заняття в другому семестрі розпочинаються 14 січня, а закінчуються 24 травня.

Впродовж навчального року для учнів 1—4-х класів проводяться канікули загальним обсягом не менше 30 днів, орієнтовно: осінні — з 27 жовтня по 4 листопада; зимові — з 29 грудня по 13 січня; весняні — з 23 по 31 березня.

З урахуванням особливостей місцевості, кліматичних умов, за погодженням з місцевими органами управління освітою, допускається зміна структури навчального року, графіка учнівських канікул, зокрема впровадження для учнів 1-х класів додаткових весняних тижневих канікул, організація та проведення навчальних екскурсій.

Закінчується навчальний рік проведенням у четвертих класах державної підсумкової атестації у формі підсумкових контрольних робіт.

Час проведення та тривалість навчальних екскурсій як обов'язкової складової навчально-виховного процесу встановлюється відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України про організацію навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Зміст і форма проведення навчальних екскурсій для учнів початкових класів визначені листом Міністерства освіти і науки України від 06.02.2008 № 1/9-61.

Оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів у **2012/13** навчальному році здійснюється відповідно до наказу МОНмолодьспорту України від 30.08.2011 № 996 «Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з предметів інваріантної складової навчального плану» (додатки 1—12).

Акцентуємо увагу на тому, що навчальні досягнення учнів перших класів загальноосвітніх навчальних закладів з усіх навчальних предметів не оцінюються в балах, а підлягають словесному оцінюванню.

Разом з тим, повідомляємо, що в наступному навчальному році навчальні досягнення учнів 1—4-х класів з предметів освітніх галузей «Здоров'я і фізична культура» («Основи здоров'я», «Фізична культура») та «Мистецтво» («Музичне

мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Мистецтво») мають оцінюватись вербально.

Відповідно до Інструкції про переведення та випуск учнів навчальних закладів системи загальної середньої освіти усіх типів та форм власності (наказ МОН України від 14.04.2008 № 319, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 6 травня 2008 року за №383/15074) наприкінці навчального року на кожного учня 1-го класу учитель складає характеристику, яка заноситься до особової справи учня (п. 5.2 Інструкції). У ній зазначається рівень розвитку учня та результати оволодіння ним усіма компонентами навчальної діяльності.

Усі учні 1—4-х класів, незалежно від результатів річного оцінювання, переводяться до наступного класу. Учні, які через поважні причини (хвороба, сімейні обставини) за результатами річного оцінювання мають початковий рівень навчальних досягнень, можуть бути, **як виняток**, залишені для повторного навчання у класі за рішенням педагогічної ради та за згодою батьків або осіб, які їх замінюють.

З 1 вересня 2012 року розпочинається впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти».

Оскільки період навчання дитини в початковій школі є початком особливої навчальної діяльності, яка вимагає від дитини не лише значного розумового напруження, а й більшої фізичної витривалості, вольових зусиль, новий зміст Державного стандарту укладений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст загальної початкової освіти, спрямовує навчально-виховний процес на формування і розвиток духовно-моральних та інтелектуальних цінностей молодших школярів.

Державний стандарт сформовано на засадах особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту.

Згідно зі стандартом освітній процес у початковій школі спрямовується на досягнення результатів навчання учнів початкових класів — сформованих ключових і предметних компетентностей.

Набуття загальнонавчальних та цільових компетентностей діяльності є фундаментом наступного успішного навчання школяра в основній школі.

В основу систематизації матеріалів нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти покладено освітні галузі «Мови і літератури», «Математика», «Природознавство», «Суспільствознавство», «Мистецтво», «Технології», «Основи здоров'я і фізична культура».

Звертаємо увагу на те, що у 2012/13 навчальному році новий зміст освіти запроваджується лише у 1-х класах загальноосвітніх навчальних закладів.

У початковий період навчання дитини у першому класі важливе значення має успішність адаптаційного періоду.

Створення сприятливого середовища для адаптації дитини до

систематичного шкільного навчання забезпечуватиме їй подальший розвиток, успішне навчання та виховання. Вимоги щодо забезпечення належних умов для навчання і виховання учнів, зокрема 1-х класів, у загальноосвітніх навчальних закладах встановлено Державними санітарними правилами і нормами влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008-01).

Для учнів 1-го класу особлива увага має приділятися:

- організації гарячого харчування;
- облаштуванню кімнат для відпочинку (сну);
- облаштуванню приміщень для організації рухливих ігор, щонайменше одного на паралель класів;
- обладнанню відокремлених туалетів (убиралень);
- обладнанню відокремлених гардеробів з обов'язковим виділенням секцій для кожного класу тощо (лист МОН України від 10.12.04 № 1/9-633).

Особливу увагу вчитель має приділяти збереженню та зміцненню фізичного здоров'я учнів, їх моральному та громадянському вихованню. Із цією метою важливо організувати активну співпрацю вчителя з батьками або особами, які їх замінюють, з медичними працівниками загальноосвітнього навчального закладу, шкільним психологом, учителями-предметниками, вихователем групи продовженого дня. Результатами такої співпраці є:

- краще вивчення індивідуальних можливостей та стану здоров'я кожного першокласника;
- здійснення особистісно орієнтованого навчання та виховання;
- впровадження здоров'язберігаючих технологій навчально-виховного процесу;
- спільна підготовка і проведення батьківських зборів;
- бесіди з батьками на психолого-педагогічну тематику тощо.

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» навчально-виховний процес у 1-х класах здійснюється за груповою (класно-урочною) та індивідуальною формами навчання.

Створення сприятливих умов для безболісної адаптації дітей до систематичного шкільного навчання, зняття статичного напруження першокласників за одночасного виконання навчальних програм з усіх предметів забезпечується при складанні розкладу уроків. Необхідно дотримуватись оптимального співвідношення навчального навантаження протягом дня, тижня з урахуванням психофізіологічних та фізичних можливостей першокласників.

Доцільно чергувати протягом дня навчальні предмети природничо-математичного і гуманітарного циклів з уроками фізичної культури, курсу «Основи здоров'я», музичного та образотворчого мистецтв, трудового навчання.

Навчальні предмети, що вимагають значного розумового напруження — мови, математику, — доцільно ставити у розкладі другими і третіми уроками. Навчальні предмети, пов'язані з активною руховою діяльністю, а також предмети «Основи здоров'я», «Природознавство», музичне мистецтво,

образотворче мистецтво, трудове навчання можна проводити на третьому-четвертому уроках.

А от заняття з навчального предмета «Фізична культура» у першому класі варто проводити лише на заключних уроках.

Четвер рекомендується планувати у розкладі як розвантажувальний день. У цей день можна проводити уроки з предметів оздоровчо-фізкультурного та мистецького спрямування.

З метою уникнення перевантаження впродовж вересня — жовтня на четвертих уроках доцільно використовувати, нестандартні форми організації навчального процесу. Протягом цього часу учитель може планувати проведення окремих навчальних занять у формі уроків-екскурсій, уроків-імпровізацій, уроків-ігор, уроків-театралізацій тощо.

Так, протягом цих 8 тижнів можна щоденно проводити по одному нестандартному уроку (загалом 40 годин навчального навантаження) за рахунок 24 уроків фізичної культури і 16 уроків з інших предметів. Наприклад, можна провести в цей період заключними уроками 5-6 уроків-ігор, уроків-театралізацій та уроків-екскурсій з предмета «Основи здоров'я», 2-3 екскурсії з предмета «Природознавство», 4-5 уроків-ігор та уроків-екскурсій з математики, 1-2 екскурсії з образотворчого мистецтва, 2-3 екскурсії з трудового навчання, 2-3 уроки-театралізації з музики.

У класному журналі доцільно вказувати форму проведення уроків, якщо вони проводяться не в класно-урочній формі.

В адаптаційний період навчання першокласників виявляється специфіка організації уроків з окремих предметів.

Уроки **фізичної культури** протягом перших двох місяців (24 год, по 3 уроки на тиждень) спрямовані в першу чергу на розвиток і удосконалення рухів дітей і, за можливості, проводяться на свіжому повітрі.

Уроки з **курсу «Основи здоров'я»** рекомендується проводити, активно поєднуючи навчально-пізнавальну і оздоровчо-рухову діяльність першокласників. Ігри та ігрові ситуації мають бути невід'ємною частиною як уроків з фізичної культури, так і уроків з основ здоров'я.

Початковий період адаптації на уроках **математики** збігається з проведенням підготовчої роботи до сприйняття понять «число», «величина», дій із числами та ін. (дочисловий період). У цей період діти вчать цілеспрямовано спостерігати за предметами і групами предметів у ході їх порівняння, розміщення у просторі, класифікації за ознаками (форма, розмір, колір), отримуючи при цьому кількісні й просторові уявлення. Відбувається розширення математичного кругозору і досвіду дітей, формуються їхні комунікативні уміння. Особлива увага приділяється розвитку математичного мовлення дітей, формуванню їхніх особистісних якостей.

Подальша робота з ознайомлення дітей із числами та діями з ними організовується з обов'язковим використанням предметної наочності в ході проведення дидактичних ігор, практичних робіт, екскурсій тощо.

Залежно від характеру завдань на уроці діти можуть вставати з-за парт, підходити до столу вчителя, до книжкових полиць, до полиць із наочністю, іграшками та ін.

Значне місце на уроках математики слід відводити дидактичним іграм, дозволяючи дітям час від часу рухатися, забезпечуючи зміну видів діяльності. Для розвитку у першокласників просторових уявлень корисно використовувати різноманітні дидактичні матеріали: будівельні набори, конструктори тощо.

Навчання має відбуватися не лише у класі, а й у добре обладнаній ігровій кімнаті, на уроках-іграх, поза межами класу, школи. Щотижня один урок математики доцільно проводити на повітрі.

Так, під час вивчення ознак предметів (порівняння предметів за кольором, розміром, формою) доцільним буде проведення екскурсій по школі, шкільному подвір'ю, на спортивний майданчик із введенням тематичних ігор, екскурсії у кабінет математики. Екскурсії в парк, вулицями міста, на пришкільну ділянку, рухливі ігри з різними завданнями допоможуть першокласникам у засвоєнні просторових уявлень, взаємного розміщення предметів. Під час вивчення матеріалу з порівняння груп предметів за їх кількістю, а також із лічби предметів доцільними будуть екскурсії в парк, у магазин.

Адаптаційний період припадає на час зі сприятливими погодними умовами для проведення екскурсій та цільових прогулянок, у ході яких відбувається безпосереднє ознайомлення дітей з навколишнім світом **на уроках природознавства**. Тим самим забезпечується накопичення чуттєвого досвіду, реальних яскравих вражень, важливих для успішного пізнання навколишнього світу, зокрема соціального оточення дитини. Доцільно екскурсії й тематичні прогулянки цілеспрямовано проводити у системі уроків ознайомлення дітей з навколишнім світом.

У зв'язку з тим, що основою вивчення дітьми **музичного мистецтва** є найпростіші музичні жанри — пісня, танець, марш, їх інтонаційно-образні особливості, навчальну діяльність першокласників на уроках музики можна поєднати з яскраво вираженими ігровими елементами (пластичне інтонування, музично-ритмічні рухи, вільне диригування, гра на простих музичних інструментах, інсценування та розігрування окремих музичних творів, пісень тощо). Це допоможе вчителю зробити уроки музики захопливими, цікавими, насиченими різноманітними формами діяльності, допоможе запобігти руховій пасивності та перевантаженню дітей.

У період адаптації першокласників до систематичного шкільного навчання **уроки образотворчого мистецтва** відіграють особливу роль. Художня діяльність супроводжує всю життєдіяльність дитини. Дитина не так створює малюнок, як передає свій стан. Її художня діяльність передбачає творче співробітництво, довірливість стосунків між учителем і учнем. Тому сама атмосфера і цілі художніх занять передбачають окремі ігрові форми спілкування.

Художні заняття у цей період можуть мати різні форми, як-от: прогулянки та екскурсії в парк чи в ліс із метою розвитку навичок сприймання, естетичного милування і спостережливості, а також збирання природних матеріалів для наступних уроків з образотворчого мистецтва; екскурсії в майстерню народних умільців рідного краю, в художньо-краєзнавчий музей чи в музей народного декоративно-прикладного мистецтва; ігри.

Основне спрямування роботи на перших уроках **трудового навчання** передбачає розширення сенсорного досвіду дітей, розвиток моторики рук, координацію рухів, формування пізнавальних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, мислення та ін.), формування початкових прийомів роботи з ручними інструментами тощо.

Частина уроків трудового навчання пропонується проводити у формі екскурсій та ігор. Екскурсію можна поєднати іграми-змаганнями на розвиток окоміру, почуття кольору, форми. В уроки на свіжому повітрі слід ввести ігри та конкурси, пов'язані зі збиранням природного матеріалу. Можна провести уроки-конкурси чи театралізовані уроки з використанням виготовлених матеріалів.

Згідно з вимогами Державних санітарних правил і норм улаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008–01) на п'ятнадцятій хвилині кожного уроку має проводитись фізкультхвилинка, що складається з динамічних, дихальних вправ, вправ для збереження зору, пальчикової гімнастики тощо.

Учитель повинен весь час стимулювати учнів дотримуватись правильної постави під час виконання письмових робіт за партою.

Прийоми та методи роботи з дітьми мають забезпечувати різноманітну активну практичну діяльність кожного учня. Ігрові форми діяльності мають бути домінуючими під час навчання у 1-му класі.

Домашні завдання учням першого класу не задаються.

Навчальні досягнення учнів першого класу оцінюються вербально.

Під впливом різноманітних чинників шкільного життя позитивні уявлення про себе, сформовані у дитини в дошкільному віці, у першому класі піддаються серйозним випробуванням. Навчання пов'язане не лише з успіхами, а часто з помилками, невдачами. Першокласник прагне утвердити себе в новій ролі, шукає опори у ставленні до себе вчителів, бажаючи, щоб дорослі помічали його позитивні якості. Тому оцінка здатна викликати в учня цілу гаму гострих переживань. Радість і задоволення досягненнями в навчанні створюють позитивний емоційний фон стосунків з учителем та однокласниками, покращують рівень засвоєння знань. Почуття гіркоти, невдоволення невдачами можуть спричинити зниження самооцінки, зневіру, конфлікт з оточенням.

Важливо створювати на уроках такі умови, коли невдоволеність від невдачі спонукала б дитину шукати кращі способи навчальної діяльності. Педагогічна оцінка має бути тактовною; не акцентованою на невдачах дитини, а здатною створювати сприятливий емоційний фон для подолання труднощів. Важливо навчити учня сприймати оцінку як показник рівня знань і вмінь, а також розуміти, що оцінюються його конкретні дії, а не він сам.

Важливе завдання виховання першокласників — цілеспрямоване формування позитивної самооцінки. За сприятливих умов навчання і виховання у дітей починає формуватися правильна самооцінка, яка стосується їхніх особистісних якостей, досягнень і можливостей. Створюючи такі умови, слід урахувати індивідуальні особливості кожного учня, насамперед виділяючи ознаки, які свідчать про тенденції формування у них самооцінки.

Для дітей із заниженою самооцінкою, сором'язливих, пасивних дуже важливими і значимими є оцінки, які дає учитель. Похвала, заохочення допомагають зняти негативний вплив невпевненості в собі, тоді як осуд посилює його. Таким дітям важливо дати можливість реально досягати гарних результатів у роботі, а потім допомогти правильно їх оцінити і в коректній формі привернути увагу однокласників.

Діти з виявленою завищеною самооцінкою зазвичай схильні до демонстративності та домінування. Щодо них доречною є тактика стриманості, що виражається у незначних знаках уваги. Якщо немає можливості уникнути зауваження, то його слід висловити діловим тоном, не показуючи якихось емоцій.

Важливо помітити той момент, коли дитина в основному виправила свою помилку, щоб поставити її в однакові умови з іншими учнями.

У будь-якому випадку не слід протиставляти дітей одне одному. Можна порівнювати лише певні досягнення учня. Стимулюючим буде порівняння роботи (відповіді, поведінки тощо) з тим, як працювала дитина раніше, проте не вдаватися до порівняння успіхів чи невдач окремих учнів.

Водночас доцільно вчити дітей здійснювати не лише самооцінювання, а й взаємооцінювання, колективне оцінювання. Це активізує навчальну роботу, допомагає формуванню в школяра зацікавленого ставлення до критики, висловленої на його адресу, зміцнює відчуття своєї значимості в колективі, сприяє усвідомленню турботи про нього товаришів.

Вміло користуючись у роботі з першокласниками педагогічною оцінкою, вчитель закладає основи для формування в них умінь об'єктивно оцінювати хід і результати своєї діяльності, стимулює розвиток навчальних мотивів, створює атмосферу доброзичливих взаємин у класі, що необхідно для підтримування в учнів почуття власної гідності, доброти і чуйності, бажання працювати разом з однокласниками.

У класному журналі та в зошитах оцінки в балах або в рівнях не виставляються. Недоцільним є використання будь-яких умовних позначень для оцінювання навчальних досягнень учнів 1-го класу, оскільки вони з часом асоціюються у дитини з відповідним балом за встановленими критеріями оцінювання. Не оцінюються темп роботи учня, його особистісні якості та індивідуальні психічні процеси, зокрема пам'ять, увага, сприймання тощо.

Робочі навчальні плани для **1-х класів** загальноосвітніх навчальних закладів розробляються на основі **Типових навчальних планів початкової школи, затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.06.2011 № 572**. Відповідно до мови навчання у системі початкової загальної освіти зазначеним документом передбачено окремі варіанти Типових навчальних планів:

- для початкової школи з українською мовою навчання;
- для початкової школи з українською мовою навчання з вивченням російської чи іншої мови національної меншини;
- для початкової школи з навчанням російською, іншою мовою національної меншини;

- для спеціалізованої початкової школи з українською мовою навчання та з поглибленим вивченням іноземних мов;
- для спеціалізованої початкової школи з вивченням російської чи іншої мови національної меншини та з поглибленим вивченням іноземних мов;
- для спеціалізованої початкової школи з українською мовою навчання і поглибленим вивченням предметів музичного профілю;
- для спеціалізованої початкової школи з українською мовою навчання і поглибленим вивченням предметів художнього профілю.

Повноцінність початкової загальної освіти забезпечується реалізацією як інваріантної, так і варіативної складової, що в обов'язковому порядку фінансуються з відповідних бюджетів.

Освітня галузь Мови і літератури з урахуванням вікових особливостей учнів у Типових навчальних планах реалізується через навчальні предмети «Українська мова», «Літературне читання», «Російська, інша мова національної меншини (мова і читання)», «Іноземна мова».

У перших класах зазначена галузь реалізується через навчальні предмети «Українська мова (навчання грамоти: мова і читання)», «Російська, інша мова національної меншини (навчання грамоти: мова і читання)», «Українська мова у школах з навчанням російською чи іншою мовою національної меншини», «Іноземна мова».

Освітні галузі «Математика», «Природознавство» реалізуються через однойменні навчальні предмети, відповідно — «Математика», «Природознавство».

Освітня галузь «Суспільствознавство» реалізується навчальним предметом «Я у світі», проте у першому класі зазначений предмет не вивчається. Його викладання розпочнеться у 3-х класах з 2014/15 навчального року.

Освітня галузь «Здоров'я і фізична культура» реалізується через навчальні предмети «Основи здоров'я» та «Фізична культура». Формування навичок здорового способу життя та безпечної поведінки здійснюється в рамках курсу «Основи здоров'я» та інтегрується частково у змісті всіх предметів інваріантної та варіативної складових типових навчальних планів.

Освітня галузь «Технології» реалізується через предмети «Трудове навчання» та «Сходинки до інформатики». У перших класах загальноосвітніх навчальних закладів реалізація зазначеної галузі здійснюється через предмет «Трудове навчання».

Освітня галузь «Мистецтво» реалізується через навчальні предмети «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво» або інтегрований курс «Мистецтво». Зазначимо, що загальноосвітній навчальний заклад може обирати окремі курси музичного та образотворчого мистецтва або інтегрований курс «Мистецтво».

Типові навчальні плани містять інваріантну складову, сформовану на державному рівні, обов'язкову для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форм власності, та варіативну, в якій передбачено додаткові години на вивчення предметів інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття, консультації.

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, у спеціалізованих школах (класах) дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, встановлених санітарно-гігієнічними нормами «Державних санітарних правил і норм улаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу» (ДСанПіН 5.2.008-01).

При визначенні гранично допустимого навантаження учнів ураховані санітарно-гігієнічні норми та нормативна тривалість уроків у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Організація навчання **в перших класах** у 2012/13 навчальному році здійснюється за новими навчальними програмами інваріантної складової, розробленими на виконання Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011, та затвердженими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (наказ МОНмолодьспорту України від 12.09.2011 «Про навчальні програми для 1—4 класів загальноосвітніх навчальних закладів»).

Навчальні програми для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів розміщені на сайті МОНмолодьспорту України: www.mon.gov.ua та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти: www.iitzo.gov.ua.

Разом з тим, інформуємо, що у видавництві «Видавничий дім «Освіта» вийшли друком збірники навчальних програм:

Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1—4 класи. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2011;

Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1—4 классы. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012;

Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 1—4 класи. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2011.

У навчальних програмах для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів визначено зміст цього рівня освіти, який ґрунтується на загальнолюдських і національних цінностях та принципах науковості, доступності й перспективності, світського характеру освіти, полікультурності, взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку особистості дитини.

Навчальні програми побудовано на засадах особистісно орієнтованої освіти, системного і компетентнісного підходів, що зумовлює відповідний відбір змісту і чітке визначення результативної складової його засвоєння.

Відповідно до вимог Державного стандарту структура змісту початкової освіти охоплює різні рівні знання про: навколишній світ (факти, уявлення, описи, поняття, явища, події, закономірності); способи пізнавальної і практичної діяльності (правила, вказівки, алгоритми дій, плани); людину, природу, суспільство; способи навчальної діяльності (уміння і навички); досвід творчої діяльності; цінності.

У навчальних програмах з кожного предмета визначено державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, що враховують зміст і структуру предметних компетентностей (учень розпізнає, знає, розуміє, застосовує, виявляє ставлення, оцінює тощо).

Освітніми результатами цього етапу навчання у школі є повноцінні читацькі, мовленнєві, обчислювальні вміння і навички, узагальнені знання про реальний світ у його зв'язках і залежностях, розвинені сенсорні уміння, мислення, увага, пам'ять, здатність до творчого самовираження, особистісно-ціннісного ставлення до праці, мистецтва, здоров'я, уміння виконувати творчі завдання.

Водночас із предметною підготовкою за роки початкової освіти діти мають оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їхній особистісний, соціальний та інтелектуальний розвиток.

Ключові компетентності (вміння вчитися, загальнокультурна, здоров'язбережувальна, громадянська, соціальна, інформаційно-комунікативна) формуються на міжпредметній основі. Вони є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетентностей і компетенцій.

У початкових класах навчальна діяльність уперше стає об'єктом спеціального формування, тому ключова компетентність **уміння вчитися** набуває найважливішого значення. Основою цієї компетентності у початкових класах є оволодіння учнями початкових класів загальнонавчальними вміннями і навичками (навчально-організаційними, загальнопізнавальними, контрольно-оцінними), що значною мірою визначатиме успішність їхньої навчальної діяльності.

Формування у першокласників загальнонавчальних умінь і навичок у процесі навчання є пріоритетним завданням початкової загальної освіти, оскільки саме вони визначатимуть успіх подальшого навчання дитини у школі.

Відповідно до вимог навчальних програм для 1—4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів прийоми та методи роботи з дітьми мають бути спрямованими на формування:

- навчально-організаційних умінь і навичок (уміння добирати обладнання для проведення уроку, розкласти його в необхідному порядку; включатися в роботу відразу після вказівки вчителя; дотримуватись єдиних вимог до оформлення письмових робіт; розрізняти основні елементи підручника (обкладинка, корінець, сторінка), користуватись закладкою, дотримуватись правильної постави під час читання і письма);
- загальномовленнєвих (уміння говорити в помірному темпі, чітко, вільно, виразно, з відповідною силою голосу; зосереджено слухати вчителя, відповідати на запитання за відомою і вільною моделлю, зв'язно передавати почуте, побачене трьома-чотирма реченнями; з повагою звертатися до вчителя, учнів);
- загальнопізнавальних (здатність виділяти в предметах певні ознаки, розрізняти розмір, форму, колір, смак тощо; знаходити у двох об'єктів однакові, схожі й відмінні ознаки; зіставляти групи предметів за однією суттєвою ознакою, помічати зміни у спостережуваних об'єктах за орієнтирами, вказаними вчителем; за допомогою вчителя зробити

висновок-узагальнення після виконання навчального завдання; виконувати завдання на аналогію);

- контрольних оцінних умінь і навичок (здатність знайти фактичну помилку в ході зіставлення результатів власної роботи зі зразком; оцінювати наслідки своєї діяльності за орієнтирами, вказаними вчителем (правильно, гарно, що саме; якщо помилюся, то в чому, що треба змінити, чого уникати в наступній роботі і т. ін.)).

Усі види загальнонавчальних умінь і навичок функціонують у системі міжпредметних зв'язків і формуються безперервно протягом усього періоду початкового навчання відповідно до можливостей програмового матеріалу з різних предметів та обов'язкового обліку попереднього рівня оволодіння ним.

Особливості вивчення навчальних предметів у 1-му класі

Для реалізації Державного стандарту початкової загальної освіти розроблені **нові підручники для 1-го класу з усіх предметів інваріантної складової**, якість яких визначалася під час Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для учнів 1—4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів предметними експертними комісіями, установами Національної академії педагогічних наук України та загальноосвітніми навчальними закладами.

Підручникам для 1-х класів — переможцям Всеукраїнського конкурсу надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України» відповідно до наказу МОНмолодьспорту України від 07.02.2012 № 118 «Про надання грифа навчальній літературі»:

«Буквар. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Захарійчук М. Д., Науменко В. О.);

«Буквар. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Вашуленко М. С., Вашуленко О. В.);

«Буквар. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Прищепя К. С.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Охота Г.І.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Гавриш Н. В., Маркотенко Т. С.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Маркотенко Т. С.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Коваленко О. М., Тельпуховська Ю. М.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Петрук О. М.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Яновицька Н. І.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Криган С. Г.); «Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Палій Н. Т.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Криган С. Г.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Повхан К. З.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Кеслер С. М.);

«Болгарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Терзі В. М.);

«Вірменська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Авагян М. Г.);

«Гагаузька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Бучацька Т. Г., Кулаксіз О. С., Арнаут Ф. І., Дімова В. М., Щербан М. В.);

«Мова іврит для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Бакуліна Н. В.);

«Польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Войцева О. А., Бучацька Т. Г.);

«Ромська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Єрмошкін С. М., Мисик І. Г., Семенова О. С.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Лапшина І. М., Зорька Н. М.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Вербецька О. В., Купцова Л. Г.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Статівка В. І., Самонова О. І.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Тимченко Л. І.);

«Буквар. Кримськотатарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою. 1 клас» (авт. Харахади С. І.);

«Буквар. Молдовська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою. 1 клас» (авт. Фетеску Л., Кьося В.);

«Буквар. Польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою. 1 клас» (авт. Лебедь Р. К., Іваницька Е. В., Слободяна І. А.);

«Буквар. Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 1 клас» (авт. Вашуленко М. С., Лапшина І. М.);

«Буквар. Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 1 клас» (авт. Прищепя К. С.);

«Буквар. Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 1 клас» (авт. Рудяков О. М., Фролова Т. Я., Миронова Л. О.);

- «Буквар. Румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. 1 клас» (авт. Криган С. Г.);
- «Буквар. Румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. 1 клас» (авт. Пілігач О. Г., Магас Г. І., Скріпа О. К.);
- «Буквар. Угорська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. 1 клас» (авт. Товт Д. Е.);
- «Англійська мова. 1 клас» (авт. Несвіт А. М.);
- «Англійська мова. 1 клас» (авт. Калініна Л. В. Самойлюкевич І. В.);
- «Англійська мова. 1 клас» (авт. Карпюк О. Д.);
- «Англійська мова. 1 клас» (авт. Євчук О. В., Доценко І. В.);
- «Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Калініна Л. В., Самойлюкевич І. В.);
- «Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Євчук О. В., Доценко І. В.);
- «Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Росточька М. Є., Карпюк О. Д.);
- «Німецька мова. 1 клас» (авт. Басай Н. П.);
- «Німецька мова. 1 клас» (авт. Павлюк З. Л.);
- «Німецька мова. 1 клас» (авт. Паришкова О. О., Мельничук Г. М., Савченко Л. П., Сидоренко М. М., Горбач Л. В.);
- «Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Горбач Л. В.);
- «Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Максименко П. В., Порошина В. Д., Ганжа В. В.);
- «Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Скоропад Я. М.);
- «Французька мова. 1 клас» (авт. Качанова В. С., Трубка Н. М.);
- «Французька мова. 1 клас» (авт. Клименко О. В., Клименко Ю. М.);
- «Французька мова. 1 клас» (авт. Чумак Н. П., Кривошеєва Т. В.);
- «Французька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням французької мови. 1 клас» (авт. Клименко Ю. М.);
- «Іспанська мова. 1 клас» (авт. Редько В. Г., Береславська В. І.);
- «Математика. 1 клас» (авт. Рівкінд Ф. М., Оляницька Л. В.);
- «Математика. 1 клас» (авт. Гісь О. М., Філяк І. В.);
- «Математика. 1 клас» (авт. Богданович М. В., Лищенко Г. П.);
- «Математика. 1 клас» (авт. Заїка А. М., Тарнавська С. С.);
- «Математика. 1 клас» (авт. Скворцова С. О., Онопрієнко О. В.);
- «Природознавство. 1 клас» (авт. Грущинська І. В.);
- «Природознавство. 1 клас» (авт. Гільберг Т. Г., Сак Т. В.);
- «Природознавство. 1 клас» (авт. Войцехівський М.Ф., Василенко С. В.);
- «Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Калініченко О. В., Сергієнко В. В.);
- «Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Шевченко Н. Т.);
- «Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Резніченко М.І., Трач С. К.);
- «Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Аристова Л. С., Сергієнко В. В.);

«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Лобова О. В.);
«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Ростовський О. Я., Островський В. М, Сидір М. В.);
«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Кондратова Л. Г.);
«Мистецтво. 1 клас» (авт. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Очеретяна Н. В.);
«Трудове навчання. 1 клас» (авт. Сидоренко В. К., Котелянець Н. В.);
«Трудове навчання. 1 клас» (авт. Тименко В. П., Веремійчик І. М.);
«Трудове навчання. 1 клас» (авт. Роговська Л. І.);
«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Бех І. Д., Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Страшко С. В.);
«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Гнатюк О. В.);
«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Коненко Л. Б., Мечник Л. А., Жаркова І. І.);
«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Бойченко Т. Є., Савченко О. Я.).

Підручники укладено відповідно до вимог нового Державного стандарту початкової загальної освіти та базових навчальних програм.

Структура, зміст і методичний апарат підручників реалізують особистісно орієнтований підхід до навчання, провідні функції підручників (інформаційну, розвивальну, виховну, мотиваційну); відповідають інноваційним підходам у методиці, запитам дітей цього віку, їх прагненню до пізнання, спілкування, різноманітної продуктивної діяльності.

Українська мова (мова навчання) є важливою складовою загального змісту початкової освіти, оскільки мова спрямована на формування функціональної грамотності дітей молодшого шкільного віку. Володіння усним і писемним мовленням не лише є спеціальним навчальним умінням, а й виступає основним засобом опанування усіх інших шкільних дисциплін.

Курс української мови в 1-му класі (читання і письмо) розпочинається з навчання грамоти, метою якого є формування в учнів елементарних навичок читання і письма, розвиток мовленнєвих умінь, збагачення, уточнення та активізація словникового запасу, удосконалення фонематичного слуху, здійснення граматики-орфографічної пропедевтики.

Ця мета досягається шляхом реалізації таких **завдань**:

- вироблення в учнів мотивації до вивчення української мови;
- розвитку, формування й удосконалення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності — слуханні й розумінні (аудіюванні), говорінні, читанні й письмі;
- загальнокультурного розвитку учнів, адаптації їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянського, патріотичного, морально-етичного й естетичного виховання;
- формування в учнів уміння вчитися.

Навчання грамоти здійснюється на уроках читання і письма протягом 7 годин на тиждень.

Для забезпечення синхронності у навчанні читання й письма в букварний період за рішенням педагогічної ради навчального закладу на навчання української мови в 1-му класі доцільно використати 1 годину з варіативної складової навчального плану, що дасть можливість виділити на навчання грамоти 8 годин на тиждень.

Разом з тим розподіл годин на навчання грамоти (читання й письма) протягом навчального року можна здійснювати по-іншому — не за семестрами, а за тижнями: на одному тижні планувати 4 години на читання і 3 години на письмо, а на наступному тижні — 3 години на читання і 4 години на письмо. У результаті час, відведений на читання і письмо, буде розподілено порівну.

Процес навчання грамоти в 1-му класі поділяється на три періоди: **добукварний, букварний і післябукварний**. Залежно від попередньої підготовки школярів учитель може самостійно визначати тривалість добукварного і букварного періодів.

Добукварний період — період підготовки дітей до навчання грамоти. Мета добукварного періоду навчання грамоти полягає у: забезпеченні мотивації до навчальної діяльності; розвитку усного мовлення першокласників; формуванні елементарних аналітико-синтетичних умінь в роботі над текстом, реченням, словом, звуками мовлення; підготовці дитини до письма.

У цей період, окрім освітніх завдань, перед учителем стоять не менш важливі завдання, спрямовані на: забезпечення адаптації дітей до школи, шкільного колективу і ознайомлення з правилами поведінки в ньому; формування навчальних умінь учнів (сидіти за партою, слухати вчителя, виконувати завдання індивідуально, в парах, у групах та ін.).

Протягом букварного періоду першокласники оволодівають початковими вміннями читати за букварем, писати в зошитах з друкованою основою і в зошитах із сіткою для першого класу. Крім того, продовжується робота з розвитку усного мовлення.

Післябукварний період призначений для вдосконалення вміння читати, писати, виконувати елементарні аналітико-синтетичні дії з одиницями різних мовних рівнів, для розвитку усного мовлення і творчих здібностей учнів, виконання завдань і вправ із читання і письма за підручником (навчальним посібником), який готує учнів до вивчення в 2-му класі окремих курсів — української мови і літературного читання.

У цей період діти починають читати літературні тексти і включаються в проектну діяльність з підготовки Свята букваря, в ході якої відбувається систематизація знань, здобутих у період навчання грамоти.

У навчанні грамоти важливо враховувати вміння, набуті дітьми у дошкільному віці, забезпечити достатнє навчальне навантаження тим учням, які певною мірою вміють читати, та надати індивідуальну допомогу менш підготовленим.

Важливим завданням читання в 1-му класі є пробудження у школярів інтересу до дитячої книжки, формування початкових умінь самостійно з нею працювати. У 1-му класі на роботу з дитячою книжкою рекомендується відводити до 20 хвилин уроку навчання грамоти (1 раз на 2 тижні). Якщо учні

класу мають достатній рівень розвитку навички читання, учитель може відводити на заняття з дитячою книжкою цілий урок.

Важливе місце в системі роботи над розвитком мовленнєвої діяльності учнів відводиться **урокам розвитку усного і писемного зв'язного мовлення**, які рекомендується проводити у 1-му класі як фрагмент уроку (протягом 15—20 хвилин) не рідше як один раз на два тижні (17 годин на рік).

Зважаючи на фізіологічні особливості шестирічних першокласників, неприпустимим є прискорене вивчення Букваря, оскільки навіть за умови інтенсивної підготовки дітей до школи, коли вони уже в 1-му класі добре читають, **навичка письма потребує тривалого часу для формування — у дошкільному віці вона не формується.**

Навчання письма, як і читання, також поділяється на три періоди: добукварний, букварний і післябукварний, кожен з яких має свої завдання. Тривалість періодів залежить від якості опанування учнями предметних компетенцій, закладених у програмі з навчання грамоти. Під час навчання письма до уваги беруться індивідуальні особливості розвитку кожного учня (ліворукість, темперамент, стан здоров'я тощо), від чого має залежати письмове навантаження дитини (обсяг завдання на уроці) та частота і рівень уваги, приділеної вчителем дитині безпосередньо під час письма.

Нагадуємо, що насильно переучувати дітей, які пишуть лівою рукою, не можна. Консультації з дитячим лікарем та психологом є обов'язковим.

Для навчання письма важливим є добукварний період. Якщо вдома чи в дошкільному закладі дитина вже навчилася зображувати певні лінії, елементи букв, техніка виконання яких не відповідає методичним вимогам, то в підготовчий період навчання грамоти таким дітям має бути приділена достатня увага щодо дотримання техніки письма і гігієнічних правил (руху пальців і передпліччя уперек і уздовж рядка, положенню ручки в руці, зошита на парті, поставі під час письма), оскільки якість графічних навичок і розвиток швидкості письма залежить насамперед від правильного формування техніки письма.

Навчання письма відбувається у зошитах з друкованою основою за певним алгоритмом. Вправи з графіки письма поєднуються з удосконаленням вимовних умінь, роботою над збагаченням словникового запасу дітей за ілюстрованим матеріалом зошита. Порядок вивчення рукописних букв збігається з послідовністю їх розташування у букварі. У букварний період навчання письма формуються правописні навички — елементарні орфографічні й пунктуаційні. Важливими завданнями тут є засвоєння учнями механізму списування, розвиток уміння зіставляти звуковий і графічний образи літери, контролювати написане за зразком.

У II семестрі рекомендується ознайомити учнів з письмом у зошиті без друкованої основи.

У післябукварний період удосконалюються та закріплюються набуті навички: писати за зразком, списувати з друкованого шрифту, записувати на слух окремі букви, склади, слова (де звучання не розходиться з написанням), невеликі речення, читати написане. Оскільки розвиток навички письма об'єктивно відстає від навички читання, у післябукварний період доцільно

практикувати комбіновані уроки навчання грамоти, на яких чергується робота із читання і письма.

Процес навчання грамоти забезпечує Буквар — перша навчальна книга, за допомогою якої дитина вчиться читати, відкриває для себе шлях до освіти.

Тому основним завданням учителя у цей період є зробити уроки навчання грамоти цікавими, виховати бажання вчитися, здобувати нові знання та вміння, сприяти становленню пізнавального інтересу.

Основною метою навчання **української мови як державної** у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською мовою та іншими мовами національних меншин у початкових класах є формування комунікативних умінь учнів в усній і писемній формах. Мовні знання є засобом формування зазначених умінь.

Формування комунікативних умінь — багатоаспектна проблема і складається з низки проміжних мовленнєвих умінь: орфоепічних, лексичних, граматичних, що є підґрунтям для уміння спілкуватися українською мовою. Це уміння формується на основі вправ комунікативного характеру, в основі яких — мовленнєва ситуація, мета (мотив, намір) і адресат спілкування.

Спостереження свідчать, що саме комунікативний аспект у навчанні української мови постійно недоопрацьовується, навіть під час вивчення усного курсу. Основну мету навчання української мови вчителі все ще вбачають у засвоєнні теоретичних знань та формуванні мовних навичок. Однак ці навички є лише підґрунтям для розвитку мовленнєвих умінь. Тому кожна мовна навичка має підпорядковуватися формуванню проміжних мовленнєвих, наприклад: звуковий аналіз не заради аналізу, а з метою визначення звука в слові, пов'язаного з правильною його вимовою чи позначенням на письмі.

Слід звернути особливу увагу на роботу над збагаченням словникового запасу учнів. Така робота повинна здійснюватись на уроках не лише мови, а й читання, її слід спеціально планувати. Готуючись до уроку, учитель має визначати слова (не менше шести), над засвоєнням яких буде проводитися відповідна робота. Важливе значення для розвитку орфоепічних умінь, збагачення словникового запасу має заучування напам'ять віршів, пісень, ігор, а також переказування текстів.

Спостереження показують, що якщо на письмі учні допускають найбільше помилок, пов'язаних із графічним міжмовним змішуванням букв й орфографічних, то в усному мовленні, крім орфоепічних, — лексичні й граматичні.

Щоб запобігти таким помилкам, слід змінити підходи до засвоєння граматичних форм, тобто основну увагу приділяти не правилам відмінювання чи зміни за особами (це потрібно показувати лише на етапі пояснення), а формуванню умінь уживати слова в тій граматичній формі, яка має бути засвоєна, під час побудови словосполучень (йти, з, сестра), з наступним використанням їх у мовленні. Цьому сприятимуть завдання типу: «Розкажіть, хто з ким повертається додому, хто з ким дружить у школі і вдома». Однак треба застерегти: якщо вчитель при цьому скаже:

«Розповідаючи, вживайте іменники чи прикметники в орудному відмінку», мовленнєва вправа перетвориться на мовну, бо вона набуде граматичного спрямування.

Великі можливості для розвитку комунікативних умінь має розділ «Речення», однак, як і в попередньому випадку, необхідно змінити підходи до його вивчення. Слід ураховувати, що і саме поняття, і види речень однакові в рідній і українській мовах. Тому основну увагу слід приділити меті вживання кожного виду речень: щоб розповісти (і розповідати), запитати (і запитувати: що? де? куди? о котрій годині?), спонукати до дії (і вправляти у спонуканні: відповісти, пояснити).

Таким чином, навчання української мови за принципом «від знань із мови — до мовленнєвих і комунікативних умінь» сприятиме досягненню основної мети навчання.

Уважне «прочитання» кожного із зазначених підручників, малюнків та завдань до них, поданих у першій частині, допоможе вчителю усвідомити призначення кожного з них і правильно побудувати урок. Саме на таких уроках ефективними будуть чи доцільно застосовувати інтерактивні методи навчання (діалог, рольова гра тощо).

На вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською/іншими мовами національних меншин типовими навчальними планами у 1-му класі передбачено 3 години на тиждень.

Метою навчального предмета **«Російська мова» (інша мова національної меншини) у загальноосвітніх навчальних закладах (класах) з українською мовою навчання** є формування і розвиток в учнів початкових класів комунікативної компетентності, уміння успішно користуватися мовою як засобом мовленнєвої діяльності, розв'язувати пізнавальні, навчальні, особистісні питання. Елементарне оволодіння російською мовою (іншою мовою національної меншини) дасть учням змогу користуватися мовними засобами спілкування, пізнання, долучитися до багатств російської та інших культур, формуватиме навички толерантного міжетнічного спілкування з представниками інших національних культур, носіями інших мов, представлених в Україні.

Для досягнення поставленої протягом періоду навчання в початкових класах мети планується розв'язання таких завдань:

- забезпечення позитивної мотивації до вивчення російської чи іншої мови;
- формування умінь та навичок усіх видів мовленнєвої діяльності в усній і письмовій формах;
- засвоєння елементарних знань про важливі мовні одиниці, необхідних і достатніх для формування мовленнєвих умінь і навичок;
- збагачення та активізація словникового запасу учнів;
- засвоєння графіки та орфографії, формування фонетико-графічних правописних умінь і навичок;
- долучення до національних культур народів України;
- продовження інтелектуального, морального, соціокультурного та естетичного розвитку особистості школярів.

Навчання російської (іншої) мови здійснюється відповідно до трьох змістових ліній: мовленнєвої, мовної та соціокультурної.

Навчальний матеріал у програмах для 1-го класу представлений усним практичним курсом, спрямований на розвиток навичок усного мовлення.

На вивчення російської мови (іншої мови національної меншини) в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання типовими навчальними планами передбачено по 2 години на тиждень.

Начальні програми з **російської та інших мов навчання (навчання грамоти: мова і читання)** враховують особливості мовної освіти учнів у початковій школі.

Головною метою цих навчальних предметів є розвиток умінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності сучасною російською, іншою національною літературною мовою: навчити учнів читання та письма, надати певні знання про мову, сформувати мовні вміння та стійку мотивацію і почуття поваги до вивчення російської, іншої національної літературної мови, що протягом тривалого часу забезпечує мовну комунікацію у місцях проживання росіян, представників інших національностей.

Навчання російської, іншої національної мови та читання у програмах розглядається в контексті сучасної концепції мовного розвитку особистості. Мовна культура є частиною загальної культури людини. Проте мовна культура — це не лише володіння мовною нормою, збагачення словника або засвоєння граматичних засобів. Мовна культура тісно пов'язана з формуванням всебічно розвинутої особистості.

Основними **принципами** курсів є:

- комунікативна спрямованість навчання;
- особистісно орієнтоване навчання та виховання;
- інтегроване навчання видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання та письма);
- порівняльні зіставлення із навчальними досягненнями, яких набувають учні початкових класів в ході вивчення української та інших мов у межах навчальних програм для початкової школи.

Цілі навчання обумовлені головною метою — формування в учнів певного рівня комунікативної компетентності з урахуванням вікових особливостей і можливостей молодших школярів.

Зміст навчання російської, іншої національної мови (мови навчання) в початкових класах обумовлюється змістовими лініями, які пов'язані між собою та спрямовані на формування ключових і предметних компетентностей: **мовленнєвої** (аудіювання, говоріння, читання, письмо), **мовної** (знання з лексики, граматики, фонетики, орфографії сучасної літературної мови), **соціокультурної** (початкові знання особливостей суспільного життя і культурних традицій, вміння вибирати та використовувати мовленнєві форми у конкретній ситуації) та **діяльнісної** (розвиток загальнонавчальних навичок, вміння знаходити ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань, застосовувати набуті знання; формування навичок об'єктивного оцінювання своїх або чужих навчальних досягнень; формування елементарних навичок

роботи з виправлення власних помилок та недоліків у самостійній роботі на уроці й удома; забезпечення набуття і розвитку навичок читання, слухання, говоріння та письма (набуття молодшими школярами діяльнісної компетенції відбувається за допомогою вчителя)).

У 1-му класі вивчення зазначених курсів (мов навчання), як і вивчення української мови, розпочинається з навчання грамоти, метою якого є формування в учнів елементарних навичок читання і письма, розвиток мовленнєвих умінь, збагачення, уточнення та активізація словникового запасу, удосконалення фонематичного слуху, здійснення граматики-орфографічної пропедевтики.

Навчання грамоти здійснюється на уроках читання і письма протягом 6 годин на тиждень.

Для забезпечення синхронності у навчанні читання й письма в букварний період здійснюється розподіл годин протягом навчального року: 3 години на читання і 3 години на письмо.

Процес навчання грамоти в 1-му класі поділяється на три періоди: **добукварний, букварний і післябукварний**. Залежно від попередньої підготовки школярів учитель може самостійно визначати тривалість добукварного і букварного періодів.

Новим змістом початкової загальної освіти у 1-х класах загальноосвітніх навчальних закладів передбачено **навчання іноземної мови з 1 вересня 2012 року**.

Програма **вивчення іноземної мови** в 1 класах загальноосвітніх навчальних закладів передбачає реалізацію змісту в обсязі однієї години на тиждень за допомогою рекомендованих підручників, програма поглибленого вивчення іноземної мови у 1 класах спеціалізованих навчальних закладів - в обсязі трьох годин на тиждень.

Рекомендації щодо навчання іноземної мови у перших класах загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів розміщено в рубриці «Іноземні мови».

Згідно з новою редакцією Державного стандарту мета навчання **математики** полягає у формуванні в молодших школярів предметної математичної й ключових компетентностей. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом реалізації нового змісту навчання та організації навчально-виховного процесу на засадах компетентнісного підходу.

Предметна математична компетентність — особистісне утворення, що характеризує здатність учня (учениці) створювати математичні моделі процесів навколишнього світу, застосовувати досвід математичної діяльності під час розв'язування навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих задач.

Основою формування компетентності є опанування учнями предметних компетенцій — нормативно закріплених результатів навчання, які охоплюють знання, уміння, навички, засвоєні способи діяльності, прояви емоційно-ціннісних ставлень. Для того, щоб здобуті результати перейшли у певну якість

особистості школяра, набули особистісного сенсу, процес навчання має бути орієнтований на формування в учня:

- досвіду пізнавальної діяльності, представленого елементами предметних знань;
- досвіду реалізації відповідних способів діяльності шляхом вироблення розумових і практичних умінь та навичок;
- досвіду творчої діяльності — здатності застосовувати набуті знання, уміння та навички у змінених умовах;
- досвіду емоційно-ціннісного ставлення — виявлення когнітивних емоцій, висловлення оцінних суджень.

Зміст навчання математики в 1-му класі розгортається за такими змістовими лініями: числа, дії з числами; величини; математичні вирази, рівності, нерівності; сюжетні задачі; просторові відношення, геометричні фігури; робота з даними.

Навчання математики в 1-му класі спирається на результати дошкільної підготовки дитини — їх відображають показники логіко-математичного розвитку, визначені державними нормативними документами дошкільної освіти (Базовий компонент дошкільної освіти, програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт»). У зв'язку із цим курс навчання починається узагальненням і систематизацією математичних уявлень, які на елементарному рівні відображають ознаки, властивості та відношення предметів навколишнього світу і пов'язані з їх формою, кольором, розміром, взаємним розміщенням на площині або у просторі.

Навчання математики в 1-му класі розпочинається з актуалізації уявлень про геометричні фігури (плоскі та просторові); порівняння об'єктів навколишнього середовища за певними ознаками, визначення спільних і відмінних ознак об'єктів; об'єднання їх у групу за спільною ознакою й називання відповідної множини; розбиття множини об'єктів на групи — виокремлення підмножин з множини. Таким чином, як і в дошкільному навчанні, першокласники оперують предметними множинами. Водночас відповідний матеріал набуває подальшого розвитку: в учнів формується поняття множини як сукупності об'єктів; підмножини як частини множини; вони вправляються в об'єднанні множин без спільних елементів та у вилученні підмножини з множини. Лічба розглядається як встановлення відповідності елементів заданої множини натуральному числу. Порівняння предметних множин здійснюється способом складання пар.

Ключовим завданням курсу математики 1-го класу постає формування у молодших школярів усвідомлених і стійких обчислювальних навичок — основи обчислювальної складової компетентності. Тому змістова лінія «**Числа. Дії з числами**» є наскрізною для всього курсу.

Уявлення про натуральне число формують у першокласників на основі встановлення взаємно однозначної відповідності між елементами кількох множин і визначення спільної ознаки — рівної кількості елементів у цих множинах. Послідовність чисел у натуральному ряді ілюструють на числовому промені, розглядаються способи одержання числа прилічуванням одиниці до попереднього та відлічуванням від наступного числа. Учні вправляються у

написані цифри, що позначає дане число, вчать співвідносити кількість предметів і число й, навпаки, до певного числа добирати відповідну кількість предметів. Порівняння чисел на перших етапах здійснюється способом складання пар, потім — на основі прямування чисел у натуральному ряді. Після опанування школярами складу числа їх ознайомлюють зі способом порівняння на основі складу числа.

Коли учні набудуть певного досвіду в об'єднанні елементів двох множин та у визначенні числа елементів об'єднаної множини, їм розкривають суть додавання як практичної операції об'єднання множин без спільних елементів, віднімання — як операцію вилучення підмножини з множини та визначення числа елементів решти. Після практичного виконання або ілюстрування цих операцій школярів учать записувати відповідні вирази (суми або різниці) та рівності.

Такий матеріал не є принципово новим для першокласників. Згідно з державними вимогами до дошкільної підготовки, діти мають уявлення про числа 1—10, знають їх позначення цифрами, утворюють числа 2—10 з одиниць та з двох менших чисел, додають і віднімають числа у межах 10. Подальший розвиток відбувається за рахунок формування в учнів уявлення про нуль як кількісну характеристику порожньої множини; розкриття властивостей додавання й віднімання з нулем, віднімання рівних чисел.

Доцільно у межах опрацювання відповідних тем навчити дітей зображувати дії додавання й віднімання схематично; додавати й віднімати на числовому промені; формувати прийоми обчислення: додавання і віднімання чисел 2—5 частинами, додавання чисел 6—9 на основі переставного закону додавання, віднімання цих чисел на основі взаємозв'язку між діями додавання і віднімання. Результатом опанування учнями цього матеріалу є сформованість обчислювальних навичок у межах 10.

На заключному етапі, коли прийом обчислення засвоєний у розумовому плані, складають відповідні таблиці додавання й віднімання. Під час опрацювання таблиць додавання і віднімання чисел доцільно організовувати спостереження за зміною результату арифметичної дії залежно від зміни одного з її компонентів. Це відіграє важливу роль у розвитку в учнів здатності аналізувати, порівнювати, робити висновки й узагальнення.

Новацією змісту навчання математики у 1-му класі є розширення вивчення нумерації двоцифрових чисел до чисел у межах 100.

У першокласників формують поняття десятка, вчать лічити десятками, порівнювати, додавати й віднімати числа, подані десятками. На перших етапах учням пропонують полічити значну кількість предметів парами, трійками, п'ятірками, десятками, тобто використовувати ці числа як лічильні одиниці. Їх підводять до висновку, що лічба десятками відбувається так само, як і лічба одиницями. Для формування поняття десятка доцільно застосовувати різні моделі (низки, смужки, зв'язки тощо). Важливо, щоб учні на цьому етапі набули досвіду лічби десятками, оскільки він буде застосований для порівняння, додавання й віднімання таких чисел. У процесі додавання і віднімання чисел, поданих десятками, учні закріплюють вивчені таблиці додавання й віднімання у межах 10.

Наступним кроком є ознайомлення школярів із круглими числами, їх читанням та записом. Порівняння, додавання й віднімання таких чисел здійснюється на основі укрупнення розрядних одиниць — подання їх десятками. Виконання у такий спосіб арифметичних дій з круглими числами знову дає можливість повторити і закріпити табличне додавання і віднімання чисел у межах 10.

Зважаючи на деяку відмінність у порядку читання й запису чисел 11—20 та 21—100, всі питання нумерації чисел першої сотні варто спочатку розглядати на числовому ряді 11—20, а на наступних уроках — переносити набуті знання на числа 21—100. Таким чином першокласників ознайомлюють із назвами і порядком чисел першої сотні, формують уміння лічити в заданих межах, визначати попереднє й наступне числа до даного, утворювати числа з наступного або з попереднього. Після цього в учнів формують знання розрядного складу двоцифрових чисел; опрацьовують питання утворення числа з кількох десятків та кількох одиниць, подання числа у вигляді суми розрядних доданків; вчать додавати й віднімати двоцифрові числа на основі їх нумерації; ознайомлюють з обчислювальним прийомом порозрядного додавання і віднімання чисел.

Відносно останнього наголошуємо, що цей матеріал виконує пропедевтичну функцію, учень має засвоїти його на рівні розуміння. Логіка його подання розгортається від формування в учнів умінь додавати й віднімати одноцифрове число до/від двоцифрового, кругле число до/від двоцифрового і, насамкінець, двоцифрове до/від двоцифрового (прийом порозрядного обчислення). За такого підходу створюються необхідні умови для актуалізації й закріплення знання таблиць додавання і віднімання чисел у межах 10.

Процес набуття учнями обчислювальних навичок можна організовувати на основі теорії поетапного формування розумових дій і понять, згідно з якою спочатку опрацьовуються окремі операції, з яких складається прийом; потім створюється проблемна ситуація, розв'язання якої приводить до виділення орієнтувальної основи нової дії; далі виконується нова дія за схемою її орієнтувальної основи, — так засвоюється зміст прийому обчислення; на наступному етапі пропонується покрокове коментування виконуваних дій; насамкінець міркування скорочується і здійснюється перехід до автоматичного виконання дій.

Оскільки число розглядаємо як результат вимірювання величини, водночас із нумерацією цілих невід'ємних чисел вивчають **величини**. Величина розглядається як загальна властивість предметів або явищ навколишнього світу, за якою можна здійснювати порівняння, встановлювати пари об'єктів, яким однаковою мірою притаманна ця властивість, а процес вимірювання величин — як визначення кількості мірок. З розширенням множини чисел за аналогією вводяться нові одиниці вимірювання величин на основі актуалізації потреби знайти іншу мірку. У 1-му класі в учнів формуються уявлення про довжину, масу, місткість, час, вартість; одиниці вимірювання довжини (сантиметр, метр), маси (кілограм), місткості (літр), одиниці вартості (гривня, копійка), одиниці вимірювання часу (доба, тиждень, година), навички визначення часу за годинником. В учнів формують уміння

перетворювати одиниці вимірювання величин, порівнювати, додавати й віднімати іменовані числа.

З метою формування у першокласників науково-математичних понять, розвитку математичного мовлення із застосуванням математичної термінології, розвитку логічного мислення у змісті навчання наскрізно представлені **елементи алгебраїчної пропедевтики**. До їх числа входять такі поняття, як рівність, нерівність, вираз (сума та різниця). Діти вчаться встановлювати істинність або хибність рівностей і нерівностей; знаходити значення математичних виразів; порівнювати не лише числа, а й число і вираз, два вирази. Вже в першому класі збагачуємо мовлення школярів такими формулюваннями: «обчислити значення виразу», «визначити істинні та хибні рівності (нерівності)», «порівняти числа й прочитати нерівності», «порівняти число і вираз», «порівняти два вирази».

Особливу роль у формуванні предметної математичної компетентності учнів відіграє вміння розв'язувати **сюжетні задачі**. Для успішного навчання учнів розв'язувати задачі необхідно цілеспрямовано формувати в них поняття задачі, опрацьовувати вміння виокремлювати її складові на основі аналізу текстового формулювання (крім умови і запитання виділяють числові дані й шукане); вчити встановлювати зв'язки між умовою і запитанням; знаходити шляхи розв'язання задачі; досліджувати вплив змін в умові задачі на її розв'язання. Головним методом навчання молодших школярів розв'язувати сюжетні задачі виступає частково-пошуковий: розкривають зв'язки між задачами різних видів, кожен нову задачу пов'язують із розв'язаною раніше. Водночас, на перших етапах можна використовувати й репродуктивні методи навчання.

Першокласники розв'язують задачі на знаходження суми й різниці, на різницеве порівняння, збільшення або зменшення числа на кілька одиниць, на знаходження невідомого доданка, невідомого зменшуваного або від'ємника. Ключовим питанням у розв'язуванні задачі є обґрунтування вибору арифметичної дії, що полегшується шляхом складання допоміжної моделі — схеми.

Складання короткого запису задачі в 1-му класі не є обов'язковим. Задачу записують переважно у три рядки: у першому рядку через клітинку — числові дані й шукане, яке позначають знаком запитання; у другому — рівність, яка є розв'язанням; у третьому — число, яке є розв'язком задачі. Відповідь на запитання задачі учні повідомляють усно. Допускається формулювання відповіді, починаючи з шуканого числа.

У 1-му класі учнів ознайомлюють із оберненою задачею, вчать розпізнавати обернені задачі за істотними ознаками. Доцільність введення цього поняття обумовлена тим, що формування вміння розв'язувати задачі на знаходження суми або невідомого доданка, різниці, невідомого зменшуваного або від'ємника найбільш ефективно здійснювати шляхом розв'язування трійок взаємно обернених задач.

Навчальний матеріал, пов'язаний із **роботою з даними**, в 1-му класі подається наскрізно. Основне завдання реалізації відповідної змістової лінії — ознайомити учнів на практичному рівні зі способами подання інформації;

навчити читати і розуміти, знаходити, аналізувати, порівнювати інформацію, подану в різний спосіб; використовувати дані для розв'язування практично орієнтованих задач. Дітей навчають ілюструвати послідовність чисел на числовому промені, виконувати дії додавання й віднімання на числовому промені, подавати склад чисел у вигляді таблиць; схематично зображати компоненти і результати арифметичних дій, відношення різницевого порівняння. Під час порівняння об'єктів за довжиною або за іншими ознаками, пов'язаними із поняттям «величина», використовуються лінійні або стовпчасті діаграми (схематичні рисунки). Наприклад, під час розв'язування задач аналіз тексту доцільно подавати у вигляді схеми або рисунка.

Досягнення мети навчання, окресленої у нормативних документах, залежить від системи навчальних завдань, яка реалізується на уроці. Ця система може охоплювати: завдання, які актуалізують навчальний досвід учнів; завдання, які супроводжують виклад нового матеріалу — елементарні теоретичні відомості, правила, зразки виконання; пробні завдання; завдання для виконання навчальних дій за зразком або інструкцією вчителя; завдання, які виконують учні у частково змінених умовах. Оскільки предметна математична компетентність виявляється у конкретній навчальній або життєвій проблемній ситуації, важливо створити умови для застосування набутого досвіду математичної діяльності. Для цього варто часом вводити компетентісно орієнтовані завдання, комплексні за змістом, структуровані з кількох взаємопов'язаних питань різної тематики, такі, що потребують використання засвоєного матеріалу в наближених до реального життя дитини умовах.

Оскільки навчання математики відіграє особливу роль у розвитку загальнонавчальних умінь, необхідно спонукати учнів знаходити різні способи розв'язування учбової задачі (пропонувати віднайти інший або найбільш зручний спосіб виконання); складати алгоритми виконання дій (складати план розв'язування задач, встановлювати послідовність виконання навчальних дій в обчисленнях); здійснювати самоконтроль і самооцінювання діяльності (обрати посильне для себе завдання, оцінити свою роботу, поцікавитися, як по-іншому виконали завдання учні в класі, відшукати й виправити помилки у розв'язанні).

Програма **навчання математики** в 1-му класі передбачає реалізацію змісту в обсязі чотирьох годин на тиждень.

Навчальний предмет «**Природознавство**» у початковій школі має велике значення для розвитку особистості молодшого школяра. Знання про природу розвивають ерудицію, світогляд, мислення, мовлення, волю, почуття, уяву, творчі та дослідницькі здібності, спостережливість, екологічну культуру, позитивні моральні якості, навички навчальної праці, різноманітні теоретичні й практичні способи діяльності, зокрема способи пізнавальної діяльності, сприяють успішній адаптації у навколишньому середовищі.

Навчальний предмет «**Природознавство**» виконує важливу пропедевтичну функцію: сприяє підготовці дітей до вивчення у школі інших природничих дисциплін. Ця підготовка здійснюється як по лінії змісту, так і по лінії розвитку особистісних якостей і навичок навчальної праці.

Програма першого класу побудована на дослідницькому принципі. Вона починається з теми «Як вивчають природу», в ході вивчення якої діти ознайомлюються зі способами пізнання природи. У наступних темах, наприклад, «Світ, у якому ти живеш», «Світ неживої природи», «Світ живої природи», активно використовується дослідницький підхід.

У розділах «Рідний край», «Моя країна — Україна» передбачено вивчення природи рідного краю.

Вивчення матеріалу у 1-му класі завершується розділом «Запитання до природи», який має узагальнюючий характер. Дидактичне завдання цього розділу — формувати вміння використовувати узагальнені знання для розв'язання визначеної питання проблеми, узагальнений підхід до застосування методів пізнання природи (спостереження, дослідження), уміння працювати з різними джерелами інформації. Учитель може змінювати тематику завдань (ускладнюючи чи спрощуючи), зважаючи на різні можливості учнів класу.

Така організація навчального процесу сприяє цілісному засвоєнню навчального матеріалу у межах як теми, так і курсу загалом, що є першою сходинкою до формування у дітей природничо-наукової картини світу.

Програма дає вчителю право творчо підходити до реалізації її змісту, на власний розсуд добирати об'єкти для вивчення та вводити у зміст освіти приклади зі свого регіону. Кількість годин на вивчення теми є орієнтовною і може бути змінена в межах визначених годин. Резервні години можуть бути використані для узагальнюючих уроків, проектної діяльності, екскурсій, досліджень тощо.

Концептуальними ідеями, якими керувалися автори, укладаючи **програму з природознавства**, є формування природознавчої компетентності учнів на основі засвоєння системи інтегрованих знань про неживу та живу природу, ознайомлення з основами екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій в різних сферах життєдіяльності та орієнтація на пошукову діяльність.

Особлива увага приділяється практичному спрямуванню змісту підручників з природознавства на застосування набутих учнями знань у різноманітних життєвих ситуаціях. Насамперед це стосується правил поведінки серед природи, участі в доступній природоохоронній діяльності починаючи з 1-го класу (догляд за рослинами й тваринами, виготовлення годівничок для птахів та ін.).

У процесі засвоєння природничих знань, визначених програмою, учитель ознайомлює дітей з методами дослідження природи.

До методів дослідження, з якими школярі ознайомлюються вже у 1-му класі, належить дослід.

Досліди є більш складною формою вивчення природи, оскільки передбачають: визначення у штучних умовах особливості об'єктів; створення спеціально підготовлених умов для їх проведення; формування вміння зіставляти явища і процеси, за якими спостерігають під час досліду, з тим, що відбувається у природних умовах, робити висновки і узагальнення.

На перших етапах навчання першокласники не володіють у достатній мірі знаннями про об'єкти природи та навичками дослідницької роботи з ними.

Тому вчитель проводить демонстраційні досліди, показує, як треба працювати з предметами природи під час виконання досліду, вказує, як і для чого слід проводити спостереження, на що варто звернути особливу увагу, куди і як записати результати роботи, як фіксувати послідовність етапів проведення дослідів, як робити висновки. Доцільно ознайомити учнів з інструкцією, у якій дається план дій і пропонується певний спосіб фіксації результатів.

Важливою вимогою до демонстрації дослідів є підготовка необхідного обладнання, його встановлення, щоб кожен учень міг спостерігати за діями вчителя. Під час демонстрації дослідів доцільно використовувати запитання практичного характеру. Для повторення і закріплення набутих знань — ставити дітям запитання, відповіді на які потрібно довести дослідом. Наприклад: «Як довести, що у ґрунті є повітря?»

Неодмінною умовою виконання навчальної програми є проведення шкільних екскурсій.

Необхідність використання такої форми навчання як екскурсії пояснюється тим, що під час їх проведення об'єкти і явища природи спостерігаються (досліджуються) не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими об'єктами. Програмою для 1-го класу передбачено проведення п'яти екскурсій, тематику, місце та час проведення яких учитель може змінювати відповідно до особливостей регіону.

На першому етапі підготовки дітей до екскурсії клас поділяється на дві групи, кожна з яких отримує завдання. Вчитель повинен пояснити, за якими тілами слід вести спостереження та як їх фіксувати.

На другому етапі проведення екскурсії учні досліджують об'єкти, роблять відповідні помітки, фотографують природні тіла.

На завершальному етапі обов'язково здійснюється обробка отриманих результатів. Учні пропонується зробити малюнки, підібрати вірші, загадки тощо. Отримані результати доцільно використовувати у подальшій навчальній роботі.

У процесі виконання Дослідницького практикуму учні 1-го класу набувають перші навички дослідницької діяльності. У цьому віці учням складно виконувати роботу самостійно. Основним помічником є вчитель. До роботи варто залучати зацікавлених батьків. Вони можуть допомогти дітям дібрати необхідну літературу, забезпечити місце для виконання роботи (піти з ними у парк, ліс, на річку), оформити роботу, а у деяких випадках можуть бути науковими керівниками.

Починаючи з першого класу, школярі залучаються до проектної діяльності. Програмою передбачено виконання міні-проектів («Як облаштувати джерело?», «Моє улюблене місце відпочинку на природі в місті (селі)»).

Міні-проекти — це доступні творчі завдання, що виконуються на уроках природознавства у формі колективних творчих справ. Тривалість виконання проекту доцільно обмежити одним уроком (можливо, спареними уроками) або одним-двома тижнями в режимі урочно-позаурочних занять.

Використання проектної технології навчання сприяє самостійній діяльності учнів щодо розв'язання тієї чи іншої проблеми з використанням різноманітних засобів інтеграції знань і вмінь з різних галузей. Результати

виконаних проектів мають бути безпосередньо пов'язані з реальним життям. Форма представлення проекту може бути різною: теоретичне розв'язання проблеми, діюча модель, плакат, екологічний знак, план дій, результат, готовий до впровадження, тощо.

Виконання проекту передбачає декілька послідовних дій: визначення мети проекту; висунування ідей проекту і вибір з-поміж них кращої; планування проектної діяльності; безпосередня реалізація проекту; презентація проекту; оцінювання проекту і власної діяльності у ньому (самооцінювання). Участь у проектній діяльності передбачає розвиток в учнів самостійності, ініціативності, креативності, здатності визначати мету діяльності.

Працюючи над проектом, діти вчаться самостійно мислити, знаходити і розв'язувати проблеми, у них розвиваються здібності до прогнозування результатів, можливих наслідків різних варіантів розв'язання проблеми, формується вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Першокласники навчаються планувати свою роботу, працювати в групі, обговорювати висунуті ідеї, вислухувати пропозиції інших членів групи, розподіляти завдання для виконання, ознайомлюються з вимогами до роботи (кінцевого продукту), дізнаються про джерела здобуття інформації.

Пізнання дітьми природи не обмежується рамками уроків. Воно продовжується постійно в школі і за її стінами. Сам навчальний курс є переважною мірою системотворчим стрижнем цього процесу. Ось чому важливо, щоб робота з дітьми, розпочата на уроках, продовжувалася у тій чи іншій формі і після них, наприклад, у групі продовженого дня, на позакласних заходах. Необхідно прагнути до того, щоб батьки учнів у щоденному спілкуванні зі своїми дітьми підтримували їхні пізнавальні ініціативи, які пробуджуються на уроках. Це можуть бути і конкретні завдання для домашніх дослідів, читання і отримання інформації для дорослих.

На вивчення природознавства у 1-му класі типовими навчальними планами передбачено 2 години на тиждень.

Предмет **«Основи здоров'я»** відіграє важливу роль у системі навчання і виховання учнів, його мета — формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на основі оволодіння ними знаннями про здоров'я та безпеку, практичними навичками здорового способу життя і безпечної поведінки, виховання ціннісного ставлення до життя і здоров'я, сприяння всебічному розвитку дітей. Відповідно до навчального плану на вивчення предмета відводиться 1 година на тиждень.

Головні завдання програми підпорядковані досягненню поставленої мети і спрямовані на опанування основних складових здоров'язбережувальної компетентності (знання, практичні навички й уміння, ціннісне ставлення до життя і здоров'я).

Меті програми підпорядковано й умови її ефективного реалізацій, якими передбачено насамперед активну співпрацю учителя з учнями задля їх мотивації до здорового способу життя; обов'язкове застосування на уроках інтерактивних педагогічних технологій; практичне спрямування уроків та їх емоційність; інтенсифікацію міжпредметних зв'язків; активну участь

батьківської громади у формуванні здорового способу життя дітей; особистісне ціннісне ставлення вчителя до власного здоров'я; створення шкільного здоров'язбережувального середовища; моніторинг відповідності навчального процесу і стану здоров'я учнів.

Основними базовими поняттями програми визначено здоров'я, здоровий спосіб життя, безпечну поведінку, здоров'язбережувальну компетентність, здоров'язбережувальні компетенції.

Здоров'я у чинній програмі розгадається не лише як стан, а й, насамперед, як процес формування, збереження, зміцнення і відновлення фізичної, психічної, соціальної та духовної його складових.

Під здоровим способом життя мається на увазі спосіб життєдіяльності людини, метою якого є формування, збереження, зміцнення і відновлення здоров'я. Акцентовано увагу і на необхідності розуміння учнями безпечної поведінки як такої, яка не загрожує їх життю і здоров'ю та безпеці інших.

Поняттям програми, яке уможливить ефективну роботу вчителя, є поняття ключової здоров'язбережувальної компетентності як здатності учня застосовувати всі належні компетенції, виражені у знаннях про здоров'я, здоровий і безпечний спосіб життя, володінні способами навчальної й здоров'язбережувальної діяльності, ціннісному ставленні до власного здоров'я в конкретних навчальних і життєвих ситуаціях та обставинах, діях на користь збереження життя і формування, зміцнення й відновлення здоров'я.

Здоров'язбережувальні компетенції учня, які в комплексі (за умови їх досягнення) уможливають реалізацію здоров'язбережувальної компетентності, виражено через такі його дії: розповідає, називає, розпізнає, наводить приклади, відтворює, порівнює, аналізує, пояснює, уміє, дотримується правил.

Структурування змісту програми здійснено відповідно до вимог Державного стандарту загальної початкової освіти: у ній є розділи «Здоров'я людини», «Фізична складова здоров'я», «Соціальна складова здоров'я», «Психічна і духовна складові здоров'я».

Програмою передбачено можливість змін відповідно до авторського викладу, робочого плану школи, необхідності реагування на конкретні умови перебігу навчально-виховного процесу, застосування інтерактивних педагогічних технологій, що передбачає практичне спрямування уроків, на яких відбувається відпрацювання учнями конкретних здоров'язбережувальних навичок і умінь, належних поведінкових навичок, їх мотивація на здоровий і безпечний спосіб життя, розв'язання конкретних навчальних і життєвих ситуацій, що сприятиме ціннісному спрямуванню школярів щодо життя і здоров'я власного та інших людей. Саме тому в структурі уроків з основ здоров'я слід передбачити навчально-пізнавальну та оздоровчо-рухову діяльність учнів. Програма містить достатню кількість практичних робіт, які діти можуть виконувати не лише на уроках, а й, що заохочується, переважно вдома з батьками.

Урахування компетентнісного підходу при розбудові програми предмета «Основи здоров'я» уможливило її базування на використанні основних понять здоров'язбережувальної компетентності як ключової, а відтак — формування її

змісту на основі сучасного понятійного апарату педагогічної валеології та відповідних йому методичних принципів і підходів.

На вивчення основ здоров'я в 1-му класі типовими навчальними планами початкової школи передбачено 1 годину на тиждень.

У 2012/13 навчальному році початкова школа працюватиме за оновленою навчальною програмою з фізичного виховання.

Основною метою **фізичного виховання** в початковій школі є формування у школярів стійких мотивів і потреб відносно свого здоров'я, фізичного розвитку і фізичної підготовленості, комплексного розвитку здібностей і психічних якостей від народження, використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя.

Головними завданнями фізичного виховання в початковій школі є:

- створення умов для забезпечення оптимальної рухової активності дітей, досягнення ними достатнього рівня фізичної функціональної підготовки;
- сприяння соціальному, біологічному і психічному благополуччю учнів;
- удосконалення навичок базових рухових дій і використання їх у побуті та ігровій діяльності;
- розширення рухового досвіду молодших школярів;
- формування загальних уявлень про фізичну культуру, її значення в житті людини, збереження та зміцнення здоров'я;
- формування інтересу до використання фізичних вправ як важливих складових здорового способу життя;
- розширення функціональних можливостей систем організму шляхом цілеспрямованого розвитку основних фізичних якостей і здібностей від народження;
- формування практичних навичок відносно самостійних занять фізичними вправами і проведення активного відпочинку.

Під час роботи з удосконалення навчальної програми з предмета «Фізична культура» були враховані основні вимоги до навчальних програм: **узгодженість зі стандартом галузі; придатність для всіх учнів; наступність і прогрес; зручність користування.**

Предметом навчання в початковій школі у галузі фізичного виховання є **рухова активність із загальноосвітньою спрямованістю.**

Виходячи із сучасних вимог до фізичного виховання учнів і вимог до навчальних програм, була здійснена спроба відійти від традиційної структури її побудови і запровадити новий підхід — розподіл навчального матеріалу за «школами», до кожної з яких увійшли вправи, споріднені за способом рухової діяльності, а саме:

- школа культури рухів;
- школа пересувань;
- школа м'яча;
- школа активного відпочинку (рекреації);
- школа сприяння розвитку фізичних здібностей.

Теоретичний матеріал, вміщений у програмі, тісно пов'язаний із практичним матеріалом, спрямований на виконання двох функцій: бути

критеріями для планування викладання і навчання і надавати об'єктивні критерії для оцінювання навчальних досягнень учнів.

У програмі враховано принцип ускладнення видів діяльності учнів (репродуктивна, продуктивна, творча); особливості психічних процесів молодших школярів; особливості діяльності учнів залежно від характеру знань, які засвоюються.

У кінці кожної «школи» подаються контрольні навчальні нормативи і вимоги. В таблицях контрольних навчальних нормативів і вимог з деяких видів випробувань з'являється поняття «норма». Вона відповідає показникам тестової частини «Крок до здоров'я» фізкультурно-оздоровчого патріотичного комплексу школярів України «Козацький гарт», що є нормативною основою фізичного виховання школярів. Поняття «норма» характеризує належний (безпечний) рівень фізичного здоров'я.

Оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з фізичної культури здійснюється вербально.

Програма передбачає реалізацію змісту предмета в обсязі трьох годин на тиждень. Вона не встановлює чітко визначеної кількості годин для вивчення тих чи інших розділів. Враховуючи рівень фізичної підготовленості учнів, їхні інтереси та здібності, стан спортивно-матеріальної бази навчального закладу, кліматичні умови, вчитель самостійно визначає кількість годин на вивчення складових кожної «школи».

Виходячи з регіональних особливостей і умов навчання, на місцях допускається внесення змін і доповнень до змісту базової програми в обсязі не більше 20 % від загальної кількості годин.

Враховуючи психологічні особливості молодших школярів, уроки фізичної культури необхідно проводити на фоні позитивних емоцій учнів, творчо використовуючи для цього ігровий метод, музичний супровід, сучасні комп'ютерні технології тощо.

Типовими навчальними планами для 1 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою передбачено 1 годину на предмет **«Музичне мистецтво»**, 1 годину на предмет **«Образотворче мистецтво»**, або 2 години на інтегрований курс **«Мистецтво»**.

Звертаємо увагу на те, що відповідно до Типових навчальних планів для початкової школи з вивченням російської чи іншої мови національної меншини, спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземних мов (додатки 2-5 до наказу МОНмолодьспорту від 10.06.2011 № 572) на вивчення предметів художньо-естетичного циклу передбачено 1 навчальна година. Проте, для повної реалізації вимог Державного стандарту початкової загальної освіти (освітня галузь «Мистецтво») **рекомендуємо** використовувати додатково 1 годину за рахунок варіативної складової навчального плану.

Рекомендації з предметів художньо-естетичного циклу розміщено в розділі **«Предмети художньо-естетичного циклу»**.

Метою навчального предмета **«Трудове навчання»** в початковій школі є формування і розвиток у межах вікових можливостей учнів предметно-

перетворювальної компетентності, яка дає їм можливість самостійно розв'язувати предметно-практичні завдання та побутові проблеми. Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання наступних завдань:

- формування в межах вікових можливостей учнів узагальнених способів (алгоритмів) предметно-перетворювальної діяльності з дотримання безпечних прийомів ручної праці та економного використання матеріалів;
- розвиток творчих технічних здібностей, засвоєння елементів графічної грамоти, вмінь працювати в команді та навичок операціоналізації ручних технік обробки матеріалів;
- набуття досвіду предметно-перетворювальної та побутової практичної діяльності, алгоритмів і способів предметно-практичних дій ручними техніками для оволодіння в основній школі основами технологій;
- виховання в учнів ціннісного ставлення до себе як суб'єктів предметно-перетворювальної діяльності, шанобливого ставлення до людей праці та різних професій, трудових традицій українського народу та інших народів світу.

Зміст курсу «Трудове навчання» визначається за такими змістовими лініями: ручні техніки обробки матеріалів, технічна творчість, декоративно-ужиткове мистецтво та самообслуговування. Кожна змістова лінія передбачає формування культури виконання трудових дій. У результаті трудової діяльності в учнів формуються вміння та навички з обробки матеріалів, правильне уявлення про навколишню дійсність, розширюється загальний і політехнічний кругозір, виховується свідоме ставлення до праці. У молодшому шкільному віці предметна діяльність є водночас і пізнавальною. А тому діяльність, яка передбачає обробку різних матеріалів, стає для дітей формою мислення, джерелом їхнього розумового розвитку.

Навчальну програму побудовано за такими принципами:

- навчальний матеріал диференціюється за видами діяльності (згинання, складання, різання, ліплення тощо) та конструювальними матеріалами (папір, картон, пластилін, природні та штучні матеріали та ін.), які ускладнюються в кожному класі залежно від просторово-предметних характеристик виготовлення виробів (за шаблоном на площині, за шаблоном на площині з елементами творчості, об'ємні, об'ємні з елементами творчості);
- практичні роботи диференціюються впродовж навчального року залежно від календарних свят (державних і релігійних), регіональних традицій і звичаїв, які ускладнюються в кожному класі через добір об'єктів праці учнів відповідної складності.

Окремі елементи загальних тем навчальної програми (організація робочого місця на уроці, безпека користування інструментами та матеріалами, бережливе та економне ставлення до використовуваних матеріалів, навички самообслуговування та ін.) є наскрізними, набуті учнями знання, вміння та навички виявляються і піддаються розвитку на кожному уроці в школі, на заняттях у групі продовженого дня та вдома.

На вивчення трудового навчання в 1-му класі Типовими навчальними планами передбачено 1 годину.

У 2012/2013 навчальному році робочі навчальні плани для 2-4 класів

загальноосвітніх навчальних закладів розробляються на основі **Типових навчальних планів початкової школи з українською мовою навчання; з українською мовою навчання з вивченням російської чи іншої мови національної меншини; з навчанням російською чи іншою мовою національної меншини, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 29.11.2005 р. № 682.**

Для спеціалізованих класів з поглибленим вивченням іноземних мов робочі навчальні плани для **2-4 класів** розробляються за **Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл цього типу, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 13.03.2006 р. № 182.**

Для спеціалізованих класів з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу робочі навчальні плани для **2-4 класів** розробляються за **Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 13.05.2005 р. № 291 (додатки 2, 3), з урахуванням змін в розподілі навчального часу та загальної кількості годин, визначених Типовими навчальними планами початкової школи (наказ МОН України від 29.11.2005 р. № 682).**

Організація навчання у **2-4 класах** здійснюється за навчальними програмами, розробленими відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти та затвердженим Міністерством освіти і науки України (наказ МОН від 20.06.2006 р. № 469 згідно з рішенням колегії МОН від 24 травня 2006 року).

Рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2-4 класах вміщено в **інструктивно-методичному листі від 09.06.2011 р. №1/9-454 «Про особливості організації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах у 2011/2012 навчальному році» (додаток 1: «Про організацію навчально-виховного процесу в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2011-2012 навчальному році».**